

Pamäť súčasného umenia

Minulosť pohľadom súčasného umenia v galerijnom vzdelávaní

Daniela Čarná

Abstrakt: Súčasnú umenie v pedagogickom procese prichádza na rad väčšinou na záver štúdia. Stáva sa, že naň nezvýši čas a umenie, ktoré odzrkadľuje dobu v ktorej žijeme, zostane pre mladých ľudí skryté. Súčasnú umenie pritom dokáže ponúknuť pohľad na minulosť z istého odstupu. Nie je vykorenené, naopak, nadväzuje, odkazuje, čerpá, interpretuje, prehodnocuje a vedie dialóg aj s minulosťou. Príspevok sa zameria na niekoľko modelových príkladov dialógu súčasného umenia s dejinami umenia a históriou, a ich využitie v galerijnom vzdelávaní. Predstaví vybrané problémy z výstav Kunsthalle Bratislava, ktoré sa zaoberajú spoločenskými témami: participatívny projekt *Ilony Németh: Eastern Sugar*, ktorý reflektuje históriu a súčasnosť cukrovarníctva na Slovensku; výstavný projekt *A je tu zas? Slovenský štát v súčasnom umení* a projekt Galérie mesta Bratislavy pre školy *Umenie zblízka* postavený na tvorivej inšpirácii dielami umenia 20. storočia.

Kľúčové slová: súčasné umenie – pamäť – galerijné vzdelávanie – vizuálne umenie – slovenské umenie.

The memory of contemporary art

The past from the perspective of contemporary art in gallery education

Abstract: Contemporary art in the pedagogical process comes mostly at the end of the study. It happens that there is no time for it and the art, which reflects the time in which we live, remains hidden from young people. At the same time, contemporary art can offer a view of the past from a certain distance. It is not uprooted, on the contrary, it connects, refers, draws, interprets, reevaluates and conducts dialogue with the past.

The paper will focus on several model examples of the dialogue of contemporary art with the history of art and history in general, and their use in gallery education. It will present selected issues from the exhibitions of Kunsthalle Bratislava, which deal with social topics: Ilona Németh's participatory project: Eastern sugar, which reflects the history and the present time of the sugar industry in Slovakia; exhibition project And is here again? The Slovak state in contemporary art and the Bratislava City Gallery project for schools Art close up, built on creative inspiration by works of the 20th century art.

Key words: contemporary art – memory – gallery education – visual art – Slovak art.

1. UMENIE INTERPRETÁCIE

Súčasnité umenie vedie s dejinami dialóg. Využíva pritom stratégie citácie, apropiácie, parafrázy, komentára konkrétnych tém a motívov či voľnejších odkazov na dejiny umenia. História a súčasnosť nie sú bez vzájomného vzťahu a umelci využitím cudzích predlôh k nim zaujímajú postoj, od pocty až po polemiku a kritické nahliadanie: „Apropiácia nie je ani pasívna, ani objektívna, ani nezaujatá, ale aktívna, subjektívna a motivovaná.“¹ Minulé sa stáva aktuálnym, sprítomňuje sa aktivitou a vnesením do dnešného vnímania sveta.

Zvlášť rozšírená je široká škála interpretácií v umení od 60. rokov 20. storočia v súvislosti s novými možnosťami využitia fotografie, koláže a digitálnych médií. Výrazné zastúpenie má aj v tvorbe slovenských umelcov 60. až 80. rokov 20. storočia (Alex Mlynárčik, Rudolf Fila, Vladimír Kordoš, Milan Bočkay, Klára Bočkovayová, Peter Rónai, Daniel Fischer, Marián Mudroch, Ladislav Čarný a mnohí ďalší). Appropriujú diela starých majstrov, súčasníkov aj obrazov mimo umeleckého sveta. Napríklad v roku 1969 vydal Alex Mlynárčik *Manifest o interpretácii vo výtvarnom umení*, ktorý aplikoval do praxe. Zorganizoval *Festival snehu*, kde s Milošom Urbáskom, Robertom Cyprichom a Milanom Adamčiakom interpretovali diela z dejín umenia v snehu, počas Majstrovstiev sveta v lyžovaní vo Vysokých Tatrách (1970). Rudolf Fila² od 60. rokov cielene zasahoval do výtvarne interpretovaných kópií a citácií zásadných diel minulosti, ale aj masovo reprodukováných obrazov. Vladimír Kordoš ako aktér aj režisér v jednej osobe v 80. rokoch inscenoval a fotograficky či na kameru zaznamenával oživené obrazy Raffaelovej Aténskej školy či Rembrandtovho Márnotrátneho syna atď.

Obr. 1: Vladimír Kordoš: Návrat márnotrátneho syna, 1980. Zbierka SNG.
Zdroj: www.webumenia.sk.

Mnohí zo spomenutých autorov boli zároveň pedagogicky činní, najmä na základných umeleckých školách (predtým ľudové školy umenia), na Strednej škole

1 NELSON, R. S.: Apropiácia. In: NELSON, Robert S. – SCHIFF, Richard (eds.): *Kritické pojmy dejín umenia*. Bratislava: Nadácia CSU a Slovart, 2004, s.199. ISBN 80-71-45978-X.

2 Rudolf Fila je zároveň významným pedagógom a autorom viacerých publikácií a pedagogických textov. Pozri napr. FILA, R.: *Načo nám je umenie*. Bratislava: Mladé letá, 1991. ISBN 80-06-00296-7.

umeleckého priemyslu v Bratislave (tzv. Šupka) a po roku 1989 aj na Vysokej škole výtvarných umení. K pedagogickému pôsobeniu sa neraz dostali súhrou okolností zapríčinených minulým režimom, počas ktorého sa ako predstavitelia tzv. neoficiálnej scény, neakceptujúci dogmu socialistického realizmu, nemohli živiť vlastnou tvorbou a slobodne vystavovať. Viacerí z nich prijali pedagogickú výzvu a vďaka inovatívnemu pedagogickému prístupu prispeli k výchove tvorivých detí dnes už strednej generácie, aj k vzniku kvalitných osnôv výtvarnej výchovy pre rôzne stupne škôl. Slobodne, tvorivo a poctivo vedený dialóg s dejinami umenia ich poznávaním a tvorivým interpretovaním sa stal jednou z pedagogických metód aj vo vzťahu k deťom na ceste za objavovaním umenia: „*Dejinám umenia bol venovaný celý jeden metodický rad, spočiatku som ho nazýval dejiny umenia na vlastnej koži. Mal to byť zážitok, aj keď samozrejme v 20. storočí je ťažké mať zážitok človeka z doby kamennej, ale snažil som sa deti uviesť do atmosféry, kedy neexistoval bicykel, auto, električka... A bola to aj redukcia prostriedkov, museli používať farebné prášky, nie farby, nemali štetec, ale drievko, ktoré imitovali situáciu.*“³ Výtvarní pedagógovia prednášali o postupoch svojej práce kolegom pedagógom a v 70. – 80. rokoch 20. storočia boli prizývaní aj do galerijného prostredia, kde sa disciplína pod dobovým názvom kultúrno-výchovná činnosť, po r. 1989 galerijná pedagogika či galerijná edukácia, ešte len formovala a dodnes nachádza v ich pedagogickej práci výrazný inšpiračný zdroj.⁴

2. UMENIE ZBLÍZKA, Z GALÉRIE DO ŠKÔL

Primárnym cieľom galerijnej edukácie je sprostredkovať divákovi kontakt s originálom umeleckého diela. Americký filozof John Dewey na prelome 19. a 20. storočia dokonca navrhoval, aby múzeum bolo centrom každej školy.⁵ V praxi, ktorá z rôznych dôvodov nie vždy umožňuje galériu navštíviť, sa však ponúkajú aj možnosti využitia reprodukcii. Originál a jeho plnohodnotné vnímanie nedokážu nahradiť, môžu však rozšíriť spôsoby jeho poznávania. Pedagogickými prístupmi umelcov neoficiálnej scény a rôznorodými formami vizuálnej, slovnej, dramatickej či hudobnej interpretácie sa inšpiroval celoslovenský vzdelávací projekt pre školy realizovaný na pôde Galérie mesta Bratislavy pod názvom *Umenie zblízka*.⁶ Dlhodobý projekt, ktorý sa koná od roku 2006 každé dva roky (aktuálne prebieha jeho ôsmy ročník), prepojil domáce inšpirácie so zbierkovou špecializáciou inštitúcie na umenie 20. storočia s metodikou práce programu National Gallery v Londýne *Take One Pictu-*

3 Z rozhovoru autorky s Ladislavom Čarným, z rozpracovaného projektu rozhovorov s výtvarníkmi ako učiteľmi na ZUŠ *Učiteľia tvorivosti*, 20. 5. 2018.

4 Kultúrno-výchovná činnosť bola v minulosti súčasťou väčšiny galérií, medzi ktorými vynikala Galéria mesta Bratislavy, kde od roku 1979 existovala tzv. Galéria dieťaťa.

5 Pozri JŮVA, V.: *Základy obecné pedagogiky a vývoj muzejní edukace*. In: DOLÁK, J. a kol.: *Základy muzejní pedagogiky: Studijní texty*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014. ISBN 978-80-7028-441-4, s. 8.

6 Autorka projektu Daniela Čarná. Viac na: <http://www.umeniezblizka.gmb.sk/>.

re.⁷ Jeho dlhodobým cieľom je prispievať k poznávaniu hodnôt slovenského vizuálneho umenia a rozvoju tvorivosti u detí a mladých ľudí vo veku 10 až 15 rokov, teda v období, v ktorom si budujú vlastné videnie sveta a v detstve nadobudnuté tvorivé zručnosti im už nepostačujú. Pokiaľ neobjavili nadanie v umeleckej sfére, od sveta umenia sa prirodzene odkláňajú a prestávajú sa oň, na škodu vecí, zaujímať. Umenie nás pritom môže viesť k vnímaniu problémov z viacerých pohľadov a k tvorivým riešeniam, a to aj v každodennom živote. Projekt je založený na inšpirácii vybranými dielami zo zbierok galérie, distribuovaných do škôl formou reprodukcii formátu A4, ktoré sú prepojené s metodickými materiálmi na využitie v rámci rôznych predmetov. V každom ročníku projektu je zastúpených sedem diel zohľadňujúcich pestrosť umenia od začiatku 20. storočia až po súčasnosť. Našou snahou spolu s pedagógmi, ktorí projekt uvádzajú do praxe, je, aby umelecké dielo začalo k mladým ľuďom prehovárať im zrozumiteľnou rečou. Diela interpretujú v rôznych médiách a prirodzene pritom poznávajú dedičstvo minulosti, na ktoré mnohé z nich odkazujú. V nadväznosti na ich témy či techniky pracujú napr. s ľudovými či mestskými zvykmi, tradičnými výtvarnými alebo remeselnými postupmi, témami kresťanskej ikonografie a i., ktoré prepájajú so súčasnou vizuálnou rečou. Na záver sú vybrané práce vystavené vedľa originálov na pôde galérie za účasti detských autorov, ktorí sú na návšteve Bratislavy a galérie neraz po prvýkrát.

Obr. 2: Alex Mlynárčik: Brueghel, 1977.
Zdroj: Zbierka GMB.

Obr. 3: Interpretácia diela A. Mlynárčika deťmi. Žiaci ZŠ, Košice. Projekt Umenie zblízka.

Zdroj: www.umeniezblizka.gmb.sk.

⁷ <https://www.nationalgallery.org.uk/learning/teachers-and-schools/take-one-picture>.

Obr. 4: Ladislav Čarný: Putrefactio est omnium rerum mater, 1995. Zbierka GMB.
Zdroj: www.umeniezblizka.gmb.sk.

Obr. 5: Voľná inšpirácia procesuálnou plastikou L. Čarného, Žiaci ZŠ, Tesárske Mlyňany.
Projekt Umenie zblízka.

3. CUKROVARNÍCTVO A HODNOTA PRÁCE OČAMI DETÍ

Súčasnú umenie je so všedným životom, aj keď sa to na prvý pohľad nezdá, výrazne previazané. Reflektuje témy, ktoré nesúvisia len s estetickými problémami, ale jeho záujmu býva rozšírené prakticky na všetky oblasti života. Umeni sa stávajú výskumníkmi, spolupracujú s odborníkmi v oblasti ich záujmu, historikmi, vedcami, sociológmi a i. Participatívny projekt Ilony Németh *Eastern Sugar*, prezentovaný v Kunsthalle Bratislava v roku 2018, zameraný na históriu a súčasný stav cukrovarníctva, prizval v štádiu vzniku k spolupráci odborníkov a historikov, ale napokon aj každého návštevníka výstavy. Jednou zo súčastí projektu sa stalo *Múzeum cukrovarníctva*, ktoré nemá vlastné priestory, a projekt umožnil jeho dočasnú realizáciu vo forme akéhosi pilotného projektu „múzea v galérii“. Súčasťou výstavy bola tiež reflexia stavu cukrovarníctva poznačeného privatizáciami v 90. rokoch, a to prostredníctvom fotodokumentácie ich súčasného stavu, ale aj kritické uvažovanie nad preferovanými priemyselnými odvetvami. S tým súvisí aj nosná téma projektu – budúcnosť práce ako takej, ktorej sa venovali diela prizvaných umelcov. Participatívnosť projektu, vystavanom na viacerých okruhoch tém, spočívala vo vytvorení „manufaktúry cukru“ v centre výstavy, kde si každý návštevník mohol vyrobiť vlastnú cukrovú homofu za asistencie mediátorov a bývalých zamestnancov cukrovarov, ktorých Kunsthalle dočasne zamestnala. Pridanou hodnotou (nielen na tejto výstave)

z hľadiska galerijnej pedagogiky sa stali sprievody tzv. detských mediátorov,⁸ ktorí sprevádzali dospelých, asistovali im pri výrobe homolí a nachádzali vlastné prepojenia, ktoré by nám dospelým ostali skryté. – Spomeňme príklad, keď pri uvažovaní o nezamestnanosti našli deti paralelu s filmovým príbehom *Charlie a továreň na čokoládu*, kde otca hlavného hrdinu prepustili z práce.

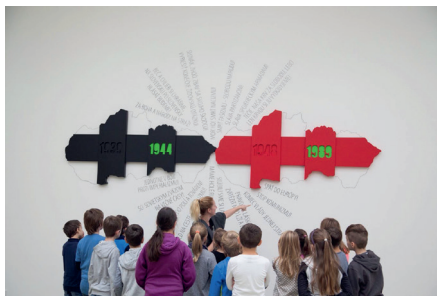
Obr. 6-9: Vzdelávacie programy na výstave Ilona Németh: Eastern Sugar, Kunsthalle Bratislava, 2018. Foto: archív KHB/Ema Lančaričová.

4. ŠPIÓNKA TRIXI AKO HOVORKYŇA DOBY

Predstaviť si, ako sa žilo cez vojnu, je pre mladú generáciu (našťastie) nemožné. Vďaka pamätníkom, práci historikov aj mnohým zaznamenaným príbehom a osudom v literatúre, vo filme či metódou orálnej histórie však máme pomerne presné informácie a sprostredkovanú predstavu o hrôzach svetových vojen. Napriek tomu nájsť kľúč, akým spôsobom hovoriť o náročných témach histórie, je výzvou. Jednou z charakteristík galerijnej pedagogiky je totiž aj snaha o zapojenie osobnej skúsenosti diváka. Pri náročných spoločenských témach to často nie je možné a stojíme tak pred otázkami, ako ich sprostredkovať deťom adekvátne veku, aby sa v nich mohli zorientovať. Zvlášť, keď sa v galérii nestretávame pravidelne, ale často iba jednorázovo. Jedno z riešení ponúkajú autentické príbehy konkrétnych osobností. Na výstave *A je*

8 Projekt Detský mediátor organizuje Kunsthalle Bratislava od roku 2017. Ide o voľnočasovú aktivitu pre deti, v rámci ktorej sprevádzajú výstavami dospelých ich vlastnou optikou. Projekt získal ocenenie Rady galérii Slovenska za rok 2017. Pozri tiež: ČARNÁ, D.: Detskí mediátori. In: ČARNÁ, D. – TRIBULOVÁ, B. (eds.): *Otvorená galéria: Zborník z konferencie galerijnej pedagogiky*. Bratislava: SCVU, Kunsthalle Bratislava, 2018. ISBN 978-80-972754-4-0. Dostupné na internete: <https://kunsthallebratislava.sk/khb/zbornik-otvorena-galeria>.

tu zas? Slovenský štát v súčasnom umení sa rozprávačkou deja stala Beatrix Pospíšilová Čelková – najmladšia európska špiónka vo veku 17 rokov, známa pod prezývkou Trixi.⁹ Jej prostredníctvom sme na programoch k výstave a v sprievodnom pracovnom zošite – tzv. detskom sprievodcovi¹⁰ mohli otvoriť aj náročné témy súvisiace so slovenským štátom, holokaustom, cenzúrou, zásobovacou krízou či životom a kultúrou vo vojnovej Bratislave. Vstúpili sme do nich napr. prostredníctvom sugestívneho diela Nora Knapa (20. apríl, 2013), ktorý formou veľkoplošnej projekcie prepojil dobové fotografie verejných osláv totalitného fašistického režimu pred Slovenským národným divadlom v Bratislave so súčasnými fotografiami ľudí na prechádzke tým istým miestom, ktoré v sebe nesie ťaživú historickú stopu. Podobne vďaka dielu Rudolfa Sikoru, ktorý vytvoril časovú os vpísanú do siluety Slovenska, kde sme mohli čítať dobové heslá z čias vojny, Slovenského národného povstania, obdobia komunizmu aj Nežnej revolúcie (*Túžba po slobode má vždy rovnakú farbu*, 2014).

Obr. 10: Rudolf Sikora: *Túžba po slobode má vždy rovnakú farbu* (2014).

Obr. 11: Ľubo Stacho: *Návrat stratených* (1999).

Obr. 12: Jaroslav Kyša: *Pamätná tabuľa* (2014).

Obr. 13: *Pohľad do výstavy A je tu zas?*

Vzdelávacie programy na výstave *A je tu zas? Slovenský štát v súčasnom umení*, Kunsthalle Bratislava, 2016. Foto: archív KHB/Ema Lančaričová.

9 Pozri KALNÝ, S.: *Bombardovanie Apolky*. Bratislava: Marenčin PT, 2007. ISBN 8089218601.

10 ČARNÁ, D. – KOTVANOVÁ, L.: *Sprievodca výstavou A je tu zas?* Bratislava: Kunsthalle, 2016. Dostupné na: <https://kunsthallebratislava.sk/khb/je-tu-zas-sprievodca-vystavou>.

Snažili sme sa poukázať na vybrané prepojenia umenia súčasnosti a minulosti, ako aj možnosti ich využitia v pedagogickom procese. Súčasné umenie sa vo svetle sledovaných súvislostí prestáva javiť ako ťažko zrozumiteľné, naopak, umožňuje hlbšiu reflexiu a ponorenie sa do sledovaných tém a sprostredkúva poznávanie kultúrneho dedičstva pohľadom dneška. Mladého človeka pozýva pozrieť sa na historické témy cez súčasný vizuálny jazyk a prispieva k budovaniu vizuálnej gramotnosti a formovaniu kritického názoru na témy, ktoré sú súčasťou našich životov aj spoločenských diskurzov.

Mgr. Daniela Čarná, PhD.
Kunsthalle Bratislava
Námestie SNP 12, 810 06 Bratislava
daniela.carna@kunsthallebratislava.sk